

תסמונת הניכור ההורי^{1,2}

מאת: ד"ר דניאל גוטליב *

תקציר

שיעור הגירושין הגבוה מביא בעקבותיו עליה במספר הילדים המתגוררים אצל הורה אחד, ונאלצים לקיים קשר עם ההורה השני באמצעות הסדרי ראייה הנקבעים על ידי בית המשפט. סירוב ילדים לקיים קשר עם אחד ההורים - תסמונת הניכור ההורי - הינה תופעה קלינית קשה המעסיקה ומטרידה את מערכות המשפט ובריאות הנפש. מאמר זה סוקר את הדינאמיקה הפסיכולוגית של תסמונת הניכור ההורי ואת הפסיקה הישראלית הרלוונטית. במאמר מתוארות גם השפעות תסמונת זאת על ילדים ומפורטות אמות המידה לזיהוי מוקדם שלה.

הערות מערכת

ד"ר רחל בלומנזון

המאמר המתפרסם בגיליון זה העוסק בתסמונת הניכור ההורי, הנו מעניין וממצה את הנושא.

תסמונת זו שנויה במחלוקת, לאו דווקא בגלל ספק בה כתסמונת נפשית קלינית, אלא בעיקר עקב השימוש, עד כדי "ניצול" שנועה בתסמונת זו במאבקים בין הורים על משמורת ילדים.

רוב רובם של ההורים "המנוכרים" הינם גברים ורוב רובם של "המנוכרים" הינן נשים. בעולם המערבי ובכלל זה בישראל, ברוב המקרים המשמורן העיקרי לאחר גירושין הינה האם, והיא נמצאת במצב בו קיים קשר מתמיד עם הילד, והשפעה רבה עליו. יש הורים שאינם מסוגלים להחיל רגשות של שנאה, תסכול וזעם כלפי בן הזוג הפרוד, והילד הופך לשותף לרגשות אלו עם הזדהות מלאה עם ההורה המנכר, וכן כלי להעגשת בן הזוג הפרוד על ידי מניעת קשר הילד אתו.

הבעיות הקשות מחמירות כשהדיון בתסמונת עובר מהזירה הטיפולית לזירה המשפטית.

ואמנם לא מפליא שארגוני הורים-גברים מחד "קפצו" על אבחנה זו כמוצאי שלל רב, ומשתמשים בתסמונת זו תדיר במאבקי משמורת, ומאידך ארגוני נשים מערערים על עצם תקפותה של תסמונת זו.

תופעות יחסית קלות יותר של תסמיני ניכור הורי אנו רואים גם במקרים שבהם ההורים ממשיכים לחיות יחד, אך אחד ההורים החליט שכן זוגו אינו מתפקד היטב כהורה ביחס לאחד הילדים. בנסיבות אלה יש וההורה לוקח את הילד תחת חסותו הבלבדית, תוך "פיחות" מוחלט של סמכותו ואישיותו של ההורה השני. הילד "מאבד" רגשית את אחד ההורים ללא פרידה פיזית, אך מבחינה אמוציונלית הנוק כבד.

ככל שקיים מאבק קשה יותר בין ההורים תופעות הניכור מחמירות.

* סגן מנהל מכון שינוי: המרכז הישראלי להליכי שינוי במשפחה בפרט ובארגון, הרצליה.
¹ המאמר מוקדש לזכרו של ד"ר ריצ'ארד גרדנר ז"ל אשר הלך לעולמו ביום 25.5.03, יהי זכרו ברוך.
² מאמר זה מבוסס על הרצאה אשר נתנה במסגרת יום עיון של המועצה הלאומית לשלום הילד, בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל אביב.

מחקרים רבים תומכים בכך שרוב האשמות השווא על ניצול מיני במשפחה קורים בקונטקסט של מאבקי גירושין ומשמורת, ולכן במקרים אלו יש צורך בזהירות רבה כשבוחנים האשמות אלו.

יש חשיבות רבה לאבחון מוקדם ככל האפשר של תסמונת הניכור ההורי. כל עוד לא נוצר נתק מוחלט קיימת תקווה למיתון עצמת רגשותיו השליליים של הילד כלפי ההורה המנוכר. כשהמאבקים מגיעים לבית המשפט והשופט נוטל לעצמו תפקיד טיפולי התנהגותי, הסיכוי להצלחה הינו נמוך, ולעיתים הנוק לילד גדול הרבה יותר. למשל במקרים שבהם הוא מועבר, בניגוד מוחלט לרצונו, להורה המנוכר למרות שמצבו התפקודי והרגשי בבית ההורה המנוכר הוא יציב. לעיתים נוצרת דילמה של טובת ההורה המנוכר לעומת טובת הילד.

כפסיכיאטרית של הילד, לדעתי יש לנסות, ככל האפשר, לנהוג בדרך חופשית מדעות קדומות וערכים חברתיים, ולשקול באופן ענייני בראש וראשונה את טובת הילד, גם אם טובתו לעיתים פוגעת מאד בהורה המנוכר.

הקדמה

שיעור הגירושין הגבוה³ מביא לעליה במספר הילדים המתגוררים אצל הורה אחד⁴ ונאלצים לקיים קשר עם ההורה השני על פי הסדרי ראייה הנקבעים על ידי בתי המשפט. ברוב המקרים ההסדרים מתקיימים ללא בעיות מיוחדות, וללא צורך בהתערבות נוספת של בית המשפט. אך יש מקרים בהם ילדים מסרבים לקיים קשר עם אחד ההורים, מצב המעורר יצרים חזקים אצל שני ההורים ואצל הילד, ומגיע לטיפול פקיד סעד, פסיכולוגים עורכי דין ובתי המשפט.

סירוב ילדים לקיים קשר עם אחד ההורים - תסמונת הניכור ההורי⁵ - נמנה על התופעות הקליניות הנמצאות על הגבול בין קליניקה לפוליטיקה. בשנים האחרונות זכתה התופעה, מעבר להתמודדות המקצועית, גם לתהודה חברתית חזקה בארצות הברית, אשר בעקבות החלטת בית המשפט העליון בישראל מיום 20 ליוני 2002 (רע"א 3009/02)⁶ נשמעת ומורגשת גם בארץ. ארגוני אבות אמצו את "תסמונת הניכור ההורי" בחום כאבחנה הנותנת לגיטימציה לסבל של אבות רבים המנותקים מילדיהם⁷, בעוד ארגוני נשים מתריסים נגד תסמונת הניכור

ההורי, ורואים בה כלי המכוון באופן בלתי הוגן כלפי נשים⁸. בשל תהודה זאת, חשוב ביותר להפריד בין השיקולים המקצועיים לשיקולים החברתיים/פוליטיים. לפני החלטת בית המשפט, הנושא נדון בישיבת הוועדה לקידום מעמד הילד⁹.

פירוק התא המשפחתי הגרעיני הינו אירוע טראומתי לכל ילד, ללא קשר לגילו. גם ילדים גדולים - מתבגרים ואף מבוגרים - חווים את פרידת ההורים כאירוע טראומתי המהווה עבורם, ובמיוחד לילדים הצעירים, את האירוע המרכזי והמשמעותי ביותר בחייהם. תגובת ילדים לגירושין אינה אחידה ומושפעת מגורמים כגון גיל הילד, מערכת היחסים בין ההורים בתקופה שלפני הגירושין, סיבת הגירושין, והתהליך עצמו. עם זאת, המחקר והניסיון הקליני מלמדים כי המשתנה המשמעותי ביותר בהתמודדות ילדים עם גירושין הוא מערכת היחסים בין ההורים לאחר הגירושין (רי¹⁰; Johnston, et al., 1989¹⁰; Healy, 1990¹¹). ככל שההורים מצליחים לקיים ביניהם מערכת יחסים סבירה, ולתמוך האחד בהורות השני, כך גם מצב הילדים טוב יותר. כאשר אין עוינות ואין מאבק מתמשך בין ההורים, יכולים הילדים להמשיך ולפתח מערכת יחסים

⁸ רי לדוגמא: מדע-זבל בשרות בתי המשפט, מאת תמרה טראובמן, הארץ 15.8.03.

⁹ יום שלישי, כד' בטבת התשס"ב - 8 לינואר 2002.
¹⁰ Johnston, J.R. et al. (1989) Ongoing post divorce conflict: Effects on children of joint custody and frequent access. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 576-92.

¹¹ Healy, J.M. et al. (1990). Children and their fathers after *American Journal of Orthopsychiatry*, 60, parental separation. 531-543.

³ ראה "בשיעור הגירושין ישראל דווקא בצמרת - מקום 6 מבין 46 מדינות" "הארץ" 9.10.03. לעומת זאת, ראה "ירידה של 6% במספר הזוגות שהתגרשו בישראל" - "הארץ" 23.1.04.

⁴ ראה השנתון הסטטיסטי של המועצה הלאומית לשלום הילד.
⁵ Gardner, R.A. (1998). *The Parental Alienation Syndrome, Second Edition*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics, Inc.

⁶ ביום 12.7.04 ניתן פסק דין בדיון נוסף בתיק זה. ראה דנ"א 6041/02.

⁷ רי לדוגמא אתר האינטרנט של "הורות שווה" www.horut-shava.org.il

גרדנר מדגיש כי תסמונת הניכור ההורי היא למעשה סוג של התעללות רגשית בילדים, בכך שלא רק "תלונות" הילד נגד ההורה השני יכולות לגרום להרחקת הורה אוהב לכל החיים, אלא שהן יכולות גם לגרום להפרעה פסיכיאטרית אשר תלווה את הילד לכל ימי חייו. הורה המסית ילד כנגד ההורה השני, מתעלם באופן מוחלט מתפקידו של אותו הורה בגידול הילד, ובכך גורם לניתוק הקשר הפסיכולוגי שהיה יכול להועיל רבות לילד. אצל הורים כאלה, לדברי גרדנר, קיים ליקוי חמור במסוגלות ההורית, ליקוי שיש להביא בחשבון בקביעת המשמורת (בעניין זה ר' Bricklin, 1995; Gardner, 1982).¹⁵ ראוי לציין כי בהנחיות שניתנו למומחים בתיקי משמורת על ידי סגן הנשיא כבוד השופט (בדימוס) חיים פורת ואשר אומצו על ידי שופטים אחרים, נדרש המומחה להתייחס, בין היתר, ליכולת כל אחד מההורים לעודד את הילד לקשר עם ההורה השני.

אם התעללות פיזית או מינית יכולה להוות עילה להעברת ילד ממשמורתו של הורה אחד אל משנהו, גם התעללות נפשית צריכה להוות עילה לא פחות חזקה ומשמעותית.

גרדנר מפרט שמונה מרכיבים ל- תסמונת הניכור ההורי :

1. מסע הכפשה
2. הצדקות חלשות, זניחות ואף אבסורדיות להכפשה
3. חוסר אמביוולנטיות אצל הילד
4. תופעת "החושב העצמאי", כלומר הורה שאומר, "זה מה שהילד רוצה, מה אני יכול לעשות?"
5. תמיכה אוטומטית להורה המסית במאבק שבין ההורים
6. העדר רגשות אשמה על האכזריות ו/או הניצול של ההורה השני
7. תרחישים מושאלים, כלומר הילד מצדיק את טענותיו בדברים שאינם במסגרת החוויות הרגילות של ילד בגיל שלו
8. התפשטות העוינות לאחרים ו/או למשפחה מורחבת של ההורה השני

בריאיה ומתאימה עם כל אחד מהם, ובכך למזער את הנזק הנפשי הנגרם להם מעצם הגירושין. מחקרים מלמדים כי שהמשך קשר בריא עם שני ההורים לאחר הגירושין, ובמיוחד עם ההורה שאינו המשמורן, הינו ערובה לשלומם הנפשי של הילדים. לעומת זאת, מאבק מתמשך בין ההורים פוגע בשלומם הנפשי של הילדים, בכך שהוא חושף אותם למתחים, יוצר מצב בו הילדים חייבים לצדד בהורה האחד נגד השני. (ר' Hoffman, 1995 עמ' 4). מן הספרות עולה גם כי המשתנה הגורם המנבא הטוב ביותר להמשך הקשר בין ילדים להורה לא משמורן לאחר גירושין היה אופי הקשר שבין ההורים (Burke המצוטט ב- Esposito, 1995¹³).

תוצאות מחקרים העוסקים בהתמודדות ילדים לאחר גירושין אינן אחידות. מחקרים רבים (ר' Munch, Woodward, & Darling, 1995¹⁴) מצביעים על חשיבות המשך הקשר עם ההורה הלא משמורן לטובת הילד. לעומתם, יש המטילים ספק במסקנה זאת. אין להעריך את התמודדות הילדים רק על סמך תדירות הקשר עם ההורה המשמורן, ויש לבדוק גם את טיב הקשר. המחקר של Munch et al. הצביע על כי אבות שאינם ההורה המשמורן, עשויים להיות חשובים ופונקציונאליים לילדים, והם נתפסים על ידם כמקורות חשובים של תמיכה בתקופות לחץ.

רקע

ד"ר ריצ'ארד גרדנר טבע את המונח "תסמונת הניכור ההורי", בתארו תופעה העולה בעיקר בהקשר של מאבקי משמורת, בה הילד משתתף במסע הכפשה נגד אחד מהוריו, וכאשר לתוכן ההכפשה אין יסוד במציאות. מצב זה נובע, לדעת גרדנר, משילוב של "שטיפת מוח" של אחד ההורים, בתוספת תרומה של הילד עצמו. הבנת תרומת הילד חשובה לגיבוש שיטת הטיפול. גרדנר מציין כי יש הורים העושים לילדיהם "שטיפת מוח", אולם אין זה הגורם לניתוק וניכור של הילד מההורה השני.

¹² Hoffman, C.D. (1995) Pre-and post- father-child relationships and child adjustment: Non-custodial fathers' perceptions. *Journal of Remarriage and Divorce*, 23(1/2), 3-20.

¹³ Esposito, S.A.(1995) Cohesion and adaptability in the non-custodial father-child relationship. *Journal of Divorce and Remarriage*. 23(1/2):21-37.

¹⁴ Munch, J., Woodward, J. & Darling, N. (1995) *Journal of Remarriage and Divorce*, 23(1/2), 39-53.

¹⁵ Gardner, R. A. (1982), *Family evaluation in child custody litigation*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics, Inc.
Bricklin, B. (1995) *The custody evaluation handbook*. New York: Brunner Mazel.

המתפקדים בצורה אחראית ונורמטיבית בעבודתם ובמערכות יחסים אחרות, עלולים - בהקשר של גירושין - להגיע להתנהגות לא רציונאלית. הפגיעה הנרציסטית הקשה אשר ההורים חווים סביב הגירושין, עלולה לגרום להתנהגות עוינת כלפי בן הזוג, ולניסיון מודע או בלתי מודע לגייס את הילדים לצידו נגד ההורה השני. תופעה זו של גיוס הילדים לצד הורה אחד, היא במידה מסוימת טבעית וצפויה, ואפשר להבינה. כל הורה, במיוחד אם הוא חושב שהוא נאלץ לעזוב את הבית ואת הילדים, אובדן ופגיעה, והוא/היא מנסה למתן הרגשה זאת. על ידי קרוב הילדים אליו, מנסה ההורה לשמר, עד כמה שניתן, את המסגרת המשפחתית שהייתה לפני הגירושין. אין ספק כי כאשר הורה חש שהילדים מתייצבים לימינו, הדבר פועל למתן את רגשות האשם ואת תחושות התבוסה הקשורים לגירושין. עם זאת, במקרים קיצוניים, הקשר בין ההורה לבין הילד נבנה על חשבון הקשר בין הילד להורה השני.

גרדנר מדרג את המקרים לקלים, בינוניים וחמורים ומתאר את התופעות, את דרכי הטיפול הפסיכולוגיות המיוחדות, ואת ההתייחסות הראויה של המערכת המשפטית, לכל אחת מהדרגות. לדעתו, מטרת הטיפול במקרים הקלים והבינוניים, היא לחזק את הקשר בין הילד להורה. המושמץ, על מנת שהילד יוכל להיווכח בעצמו, ולחוות בצורה עצמאית את הקשר עם אותו הורה. בכך יוכל הילד לראות את הדברים בפרספקטיבה יותר מציאותית. במקרים החמורים, המגמה צריכה להיות הפרדת הילד מן ההורה המסית, בתחילה על ידי העברת המשמורת להורה האחר ולאחר מכן, לפי הצורך, על ידי צמצום ועד ביטול סדרי הראייה.

גרדנר רואה בחומרה רבה מצב בו הורה אחד מונע מהילד קשר בריא ועקבי עם ההורה השני והוא ממליץ על נקיטת צעדים מרחיקי לכת על ידי בתי המשפט. עם זאת, הוא מודע לכך שעד כה, בתי המשפט, לרוב, נמנעו מנקיטת צעדים מרחיקי לכת. נראה כי הניסיון בארץ מלמד על גישה דומה. אמנם במקרה אחד בו כבוד השופט ח. פורת, סגן נשיא בית המשפט המחוזי בתל-אביב דאז, גזר עונש מאסר של 30 יום²¹ על אם, אולם ערעורה לבית המשפט העליון התקבל, והיא שוחררה ממאסר לאחר 10 ימים.

²¹ ידיעות אחרונות 3.9.92.

גרדנר מציין גם תופעות נלוות כגון טענות שווא של התעללות מינית, סוגיה המחייבת דיון בפני עצמה.

אי אפשר כיום לדון בתופעה הקלינית של תסמונת ניכור הורי מבלי להתייחס לסערה שגרדנר חולל, שלא חלפה גם לאחר מותו. בקרב חלק מאנשי המקצוע, הן אנשי בריאות הנפש והן אנשי משפט קיימת התנגדות קשה לדעות המקצועיות של גרדנר ואף כלפיו אישית (Kelly & Johnston, 2001; Bruch, 2001).¹⁶ לטענות אלו התייחס לא רק גרדנר עצמו (Gardner, 2002),¹⁷ אלא גם אחרים (Warshak, 2003).¹⁸

בישראל נכתבו שני מאמרים בנושא הניכור ההורי, והם זכו לציטוט נרחב בפסקי דין רבים (ברגמן וויצטום, 1995:¹⁹ לויטה ואחרים, 1997:²⁰) וכן גם מאמר המתייחס לנושא בהקשר של מרכיב הזמן בקבלת החלטות משפטיות בעניינים של ילדים (גוטליב, 2000).

נושא הניכור ההורי נדון בכנס שהתקיים לאחרונה באוניברסיטת תל אביב בו רוב הדוברים, וביניהם סגן הנשיא כב' השופט (בדימוס) חיים פורת הציגו את מושג הניכור ההורי ככלי יעיל לאבחון והבנה של דינאמיקה משפחתית לאחר גירושין. עם זאת, היו בין המשתתפים שהסתייגו מהמושג. עו"ד תמר מורג, פעילה בתחום זכויות הילד, הביעה דעתה כי בשל ההבדלים בין מערכת המשפט האמריקאית והישראלית, לא ניתן להעתיק את מושג הניכור ההורי ממערכת אחת לשנייה וכי ניכור הורי כפי שהוא מוצא ביטוי במשנתו של גרדנר אינו נותן מספיק משקל לרצונותיו ודעותיו של הילד כמתחייב מאמנת האו"ם לזכויות הילד.

לעתים קרובות תהליך הגירושין לא רק שאינו מביא לרגיעה במערכת היחסים בין ההורים, כי אם גורם להחמרתם. הורים

¹⁶ ר' לדוגמא:

1. Kelly, J.B. & Johnston, J.B. (2001) The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*, 39(3), 249-266.
2. Bruch, C.S. (2001) Parental alienation syndrome and parental alienation: Getting it wrong in child custody cases. *Family Law Quarterly* 35(3).
- 17 Gardner. R.A (2002) Denial of the parental alienation syndrome also harms women. *American Journal of Family Therapy*, 30(3), 191-202.
- 18 Warshak, R.A (2003) Bringing Sense to Parental Alienation: A Look at the Disputes and the Evidence. *Family Law Quarterly*, 37, (2), 271-301.
- 19 ז' ברגמן וא' ויצטום "חטיפת ילד בידי הורה והתסמונת של התנכרות להורה", שיחות ט (תשנ"ה).
- 20 לויטה, ז. ואח', סרבנות קשר, קונפליקט ביחסי הורה-ילד במצבי פרידה וגירושין. שיחות, י"א חוב' מס' 2 (1997).

שככל שהילד מבלה זמן רב יותר עם ההורה המנסה להסית אותו, כך הוא יהיה יותר מוסת, ומכאן כי במקרים הקיצוניים, יש מקום לשקול את הוצאת הילד ממשמורת אותו הורה.

באותו מאמר מודגש גם הצורך שבית המשפט יפעל בצורה מהירה ונמרצת בקבלת ההחלטות. באשר להשפעות ארוכות-טווח על ילדים עם תסמונת ניכור הורי, מציין Cartwright כי במקרים קיצוניים יכולה להיגרם לילד הפרעה נפשית קשה והפרעות בהתנהגות. הוא מוסיף ומציין כי עבור הילד, אובדן ההורה השני יכול להיות אף קשה יותר מאשר אובדן בנות ההורה. כאשר הורה מת, הילד יכול להודות באובדן ולהתאבל, מה שאין הוא יכול לעשות במקרים של תסמונת הניכור ההורי. כמו כן, ההורה נגדו הילד הוסת, חש תחושת אובדן קשה וממשיך להיות מודאג לגורל הילד אף שאין לאל ידו לפעול ולסייע בידו.

Lund (1995)²⁴ התייחסה לתסמונת הניכור ההורי מנקודת מבט המטפלת. היא מציינת את חשיבות עבודתו של גרדנר, אולם היא מרחיבה את היריעה וטוענת כי במקרים רבים קיימת רתיעה אצל ילדים להיפגש עם אחד ההורים (בדרך כלל האב), עם זאת מקרים כאלו אינם מגיעים תמיד לדרגות החומרה אותן מתאר גרדנר. Lund טוענת כי מנקודת מבט מערכתית, במקום להאשים הורה אחד, יש לקחת בחשבון כי ייתכן והבעיה נוצרה בתוך מערכת יחסים קשה ומחלוקת בין ההורים, והפסיכופתולוגיה אינה מוגבלת רק לאחד מהם. Lund מדגישה כי התערבות מוקדמת, בתהליך של משא ומתן וגישור בין ההורים היריבים, עשוי למנוע את התהוות תסמונת הניכור ההורי. כמו כן, היא הדגישה את חשיבות מימד הזמן בטיפול בבעיות של תסמונת ניכור הורי, וציינה כי ברגע שנפסק הקשר בין ילד להורה, הילד יכול לפתח תגובה פובית כלפי אותו הורה וזה ללא "סיוע" ההורה המסית. היא מציינת כי פוביות מתחזקות על ידי ההימנעות, וכי הטיפול הטוב ביותר בתגובות פוביות (כגון במקרה של נפילה מסוס או הלם קרב) היא להחזיר את האדם למצב ממנו הוא מפחד, בהקדם האפשרי. בסוף המאמר, מציינת Lund כי אין מחקרים בהם נבדקה הצלחת התערבויות משפטיות או טיפוליות במקרי תסמונת ניכור הורי, עם זאת, מדיווחי

בהקשר זה ראוי לציין את המאמר של Dunne & Hedrick (1994)²² בו ניתחו המחברים 16 מקרים של תסמונת ניכור הורי. נמצא כי בשלושה מקרים בלבד העבירו בתי המשפט את המשמורת להורה אשר נגדו הסיתו, ובכל אחד ממקרים אלה פסקה ההתרחקות בין הילד לבין ההורה. לעומת זאת, ב-11 מתוך 13 המקרים האחרים, מטרה זאת לא הושגה על אף ניסיונות טיפוליים שונים, כולל מינוי אפוטרופוס לדין. דווח כי בשני מקרים המצב אף הוחמר. עם זאת, ראוי להיזכר באזהרה של גרדנר כי רק במקרים החמורים ביותר יש לפעול להעברת המשמורת מהורה אחד לשני, וכי לפני שמתחילים בתוכנית טיפולית, פסיכולוגית או משפטית, צריכה להיות אבחנה טובה וברורה לגבי סוג תסמונת הניכור ההורי.

במאמר של Cartwright (1993)²³ נעשה ניסיון להרחיב את המושג של תסמונת הניכור ההורי ולראותה מהיבטים שונים. הוא מציין כי המצב של תסמונת ניכור הורי יכול להתרחש גם שלא בהקשר למאבק משמורת, אלא גם בשל מחלוקת בעניין פירוק שיתוף או מזונות ילדים. הוא סבור כי, בהנחה שהאינטנסיביות של המאבק הרגשי בין ההורים היא המולידה את תסמונת הניכור ההורי, כל דבר, קטן ככל שיהיה, יכול להביא למצב זה, גם אם לכאורה קיים חוסר פרופורציה בין האירוע לתגובה. כמו כן מדגיש Cartwright את חשיבות חלופי הזמן במקרים אלה. אם בדרך כלל נהוג לחשוב כי הזמן מרפא את הכול, הרי שבמקרים של תסמונת הניכור ההורי חלופי הזמן גורם להחמרת המצב ולא לשיפור. הילד המוסת נגד ההורה שלו זקוק לזמן-איכות עם אותו הורה על מנת להמשיך ולתקן את הקשר שהיה לו איתו מאז לידתו. המשך קשר זה מהווה משקל-נגד לניסיונות ההורה המסית. הוא מציין כי שלא כבמקרים של התעללות פיזית בילדים, בהם הפרדה זמנית בין הילד להורה יכולה לגרום לשיפור מערכת היחסים, במקרים של תסמונת ניכור הורי, ככל שהילד מרוחק זמן רב יותר מן ההורה האחד, כך גם מצליח ניסיון ההורה השני להסית את הילד נגד ההורה הראשון. Cartwright מציין גם כי רמת הניכור של הילד, קשורה בצורה ישירה לזמן המוקדש לניסיונות הניכור. לפיכך,

Dunne, J. and Hedrick, (1994), The Parental Alienation Syndrome: An Analysis of Sixteen Selected Cases. *Journal of Divorce and Remarriage*. 21(3/4):21-38.

Cartwright, G.F. (1993). Expanding the Parameters of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy* 21(3):205-215.

Lund, M. (1995), A therapist's view of parental alienation syndrome. *Family and Conciliation Courts Review*, 33(3):308-316.

במאמר של Wall (1994)²⁸ נמסר כי תדירות הקשר בין ילדים לאבות לא משמורנים, ואיכותו, עשוי אף להשתפר לאחר הגירושין. במחקר אחר של Wall (1992)²⁹ נמצא כי אבות שומרים על קשר תדיר יותר עם ילדיהם, כאשר רמת העוינות בין ההורים הינה נמוכה או אפילו לא קיימת, וכי בתפיסתם של האבות, הקשר שלהם עם הילדים הינו חיובי יותר.

Wall (1994) מצביע על מספר נקודות חשובות הקשורות לקביעת משמורת וזאת מנקודת המבט של הגישה המשפחתית - מערכתית. לדבריו, לאחר הגירושין יש לשמר את ההמשכיות של המשפחה והתפקידים של החברים בה. כמו כן, למרות שחל שינוי במבנה המשפחה, אין זה משנה את קיומה של המשפחה או את חשיבותה.

הוא גם מביא את הדיווח של ה- Group for Advancement of Psychiatry משנת 1980 בו צוין כי ילדים, אשר לא מתאפשר להם המשך קשר פעיל עם הורים לאחר גירושין, נוטים להזדקק לפנטזיות ולעשות אידיאליזציה של מערכת היחסים על מנת להמשיך לחוות המשך קשר עם אותם אירועים מרוחקים. האפשרות לשמירת הקשר עם שני ההורים, מאפשרת לילדים להגיע למאזן בין התכנים החיוביים והשליליים של שני ההורים, ובכך למזער את האידיאליזציה או ההכפשה המוחלטת של מי מבין ההורים.

תסמונת ניכור הורי בפסיקה הישראלית

תסמונת הניכור ההורי זוכה להכרה רחבה בפסיקה הישראלית. אציין מספר דוגמאות לכך.

בתמ"ש 12870/97 (חיפה) דחה בית המשפט את הגנתו של אב נגד תביעה להגדלת מזונות, בה טען כי כיוון שבנו בן ה-15 אינו מקיים איתו קשר, אינו חייב להגדיל את דמי מזונותיו. בית המשפט סירב לקשור תשלום מזונות בקיום הסדרי ראייה, אולם תוך התייחסות לעבודתו של גרדנר הדגיש בית המשפט את אחריות ההורים לקיום הסדרי הראיה של הילדים.

²⁸ Wall, J.C. & Adamio, C. An integrated approach to child custody evaluation: Utilizing the "best interest" of the child and family systems frameworks. *Journal of Remarriage and Divorce*, 23(3/4), 39-57.

²⁹ Wall, J. (1992) Maintaining the connection: Parenting as a non-custodial father. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 9(5), 441-456.

מטפלים בשטח עולה כי אין פתרונות קסם. היא מציינת כי "לעתים חולף זמן רב עד שילדים מוכנים לוותר על היחס הדוחה כלפי אותו הורה". "הטרגדיה הגדולה ביותר היא כי לעתים ההורה הדחוי מאבד סבלנות ומרים ידיים לפני שהשינוי מתחולל."

Rand (1997)^{25, 26} סיקרה במאמריה את נושא תסמונת הניכור ההורי. היא הגיעה למסקנה כי מאז שגרדנר העלה את המושג בשנת 1985, הוא זכה לתשומת לב רבה בספרות המקצועית. כמו כן, לדעתה, יש להבחין בין תסמונת ניכור הורי, שהוא יחידה נפרדת ומוגדרת, לבין מקרים "רגילים" של גירושין המאופיינים ברמת יריבות גבוהה. Rand, מציינת כי "תסמונת הניכור ההורי היא הרסנית עבור הילדים והמשפחות, וייתכן ותוצאותיו הן בלתי הפיכות."

במאמר שני מתמקדת Rand בנושאים אחרים הקשורים לתסמונת הניכור ההורי. היא מתארת מקרה בו שופט חייב אם בקנס של 1 דולר לכל דקה שהילד יאחר לפגישה עם אביו. כאשר סנקציה קלה זאת לא גרמה לאם לשתף פעולה, נגזר עליה מאסר. במקרה אחר, שופט זה פסק כי על האם לקחת על הילד לטיפול, וכאשר לא עשתה זאת, הוא הציע לה שלוש אופציות: (1) לקחת את הילד לטיפול, (2) מאסר של יום אחד על כל ביקור אליו הילד לא הגיע או, (3) העברת המשמורת לאב. לאחר שקילת האופציות, האם החליטה להביא את הילד לטיפול.

במאמר של Greif (1979)²⁷ דווח כי אבות, אשר אין ילדיהם נמצאים במשמורתם, ואשר המגע עם ילדיהם מוגבל בזמן, חווים חרדה, דיכאון ומחלות הקשורות ללחץ. כמו כן אבות אלו חשים בהפחתה משמעותית ביכולתם להשפיע על מרכיבים בהתפתחות ילדיהם. לפי מחקר זה, תפיסות מסוג זה יכולות לגרום להורה להירתע מקשר עם הילד. אמנם יש מקרים, בהם לאחר גירושין, אבות אשר הילדים לא נמצאים במשמורתם, מגבילים או מנתקים את הקשר עם ילדיהם, אך אין זה כך בכל המקרים. אדרבה, בבדיקה של רוזנטל המובא

²⁵ Rand, D.C. (1997a), The spectrum of parental alienation syndrome (part I). *American Journal of Forensic Psychology*, 15(3):23-51.

²⁶ Rand, D.C. (1997b), The spectrum of parental alienation syndrome (part II). *American Journal of Forensic Psychology*, 15(4):39-92.

²⁷ Greif, J.B. (1979) Fathers, children and joint custody. *American Journal of Orthopsychiatry*, 49, 311.

הילדים מהתעללות רגשית. בית המשפט לנוער דחה את הבקשה, אולם היא התקבלה בערעור בבית המשפט המחוזי. על החלטה זו הוגשה בקשה לערעור לבית המשפט העליון. בהחלטתו סקר בית המשפט בקצרה את הספרות על תסמונת הניכור ההורי, והוסיף כי שנים מספר קודם לכן, הטיחה האם טענות שווא נגד האב על התעללות מינית. המומחה שמונה על ידי בית המשפט, קבע כי הילדים סובלים מניכור הורי בדרגה קשה, ועל כן, ובהעדר חלופה טובה יותר, יש להעבירם למקום ניטראלי בו יוכלו לקבל טיפול מתאים. בדעת הרוב נקבע כי יש צורך בהוצאת הילדים למסגרת ניטראלית, אם כי רק לחודש ולא לשניים כפי שבקשה פקידת הסעד. בקשת האם לדיון נוסף נדחתה. פסק הדין לא הגיע לביצוע בשל המשך ההליכים בבית המשפט לנוער, ומינוי אפוסטרופוס לדין לילדים. האפוסטרופוס סלל את הדרך לחידוש הקשר בין הילדים לבין האב. ממקרה זה ניתן ללמוד כי בית המשפט רואה בתסמונת הניכור נושא העלול להוות עילה להתערבות בית המשפט במסגרת חוק הנוער.

בתי המשפט התייחסו לנושא הניכור ההורי גם בהקשר חוק אמנת האג. כך בתמ"ש 41/97 אומר בית המשפט:

"מצב זה ידוע בספרות וקשור כמעט בכל תיק חטיפה... רוב הדיונים בתיק של בית המשפט קמא התנהלו סביב סירובה של האם לאפשר לאב לפגוש את הילדה והמניפולציות שנעשו כדי למנוע את המפגשים והמאמצים הרבים שצריך היה לעשות כדי שיקוימו מפגשים, למרות ששום סכנה לא צפויה לילדה מאביה והיא, כאמור, אינה פוחדת מאביה אלא מדקלמת את הפחד מפי אמה (המומחים עמדו על כך שהילדה מדקלמת מה שהיא מרגישה שהאם מצפה ממנה לדקלם, וזוהי אחת התופעות היותר אופייניות בתהליך של ניכור הורים כתוצאה מהשפעת אחד מההורים)..."

ובהמשך:

"העברה דרסטית ומידית תוך הרחקה באופן זמני של הילד ש"מוחו נשטף" מן ההורה שגרם לו שטיפת מוח שכזאת, נשמעת אולי קיצונית אולם היא יעילה, ניתנת לביצוע ופותרת הרבה בעיות. אין ספק שהילדה במצב ניזוק במצבה כיום, הן כתוצאה מהחטיפה והן כתוצאה מהניכור כלפי האב..."

במקרה מרגש ומתקשר מאוד של שתי בנות אשר נחטפו על ידי אמן היהודייה מאביהן הקתולי, הורה בית המשפט על החזרתן לאיטליה. בדחיית ערעורה של האם, אמר בית המשפט המחוזי בתל אביב (ע"א 5062/97):

"אכן, ידוע הן מן הספרות בארץ ובחו"ל, והן מן הפסיקה כי מצב של חטיפה גורר מעצם מעשה החטיפה, מצב של שטיפת מוח, משום שילדים קטנים אינם יכולים לשרוד ללא מבוגר לצידם ואין הם עושים ביקורת מוסרית ומפעילים שיקול דעת בוגר אודות אותו האדם הבוגר שבחברתו הן נמצאות. נוהגים להשוות בספרות מצב של חטיפה למצב של שבי, וכפי שנוצרת תלות בין שבי לשובה כך נוצרת תלות בין הילדים להורה החוטף. יתר על כן, נוצרת תסמונת של התנכרות להורה ממנו נחטפו" (ר' מאמרם של ד"ר ברגמן וד"ר ויצטום: חטיפת ילד בידי הורה והתסמונת של התנכרות להורה, שפורסם בכתב העת "שיחות" כרך ט' חוברת 2, במארס 1995 בעמ' 115).

בע"א 245/87 קיבל בית המשפט את ערעורה של אם על פסק דין של בית המשפט המחוזי אשר הורה לשקול העברת ילדה ממשמורתה אל האב או למסגרת אומנה, בשל התעלמות האם מהחלטת בית המשפט שהורה על קיום הסדרי ראייה בין הבת לאב. אמנם בית המשפט קיבל את חוות דעתו של מומחה שסבר כי מעבר כזה יפגע בילדה, אולם בית המשפט גם סמך את ידיו על הגישה האומרת כי הורים הגורמים להתנכרות מסכנים את שלום ילדיהם, וכי עקרונית העברת משמורת יכולה להיות פתרון למצב כזה. על אף קבלת הערעור, הציע בית המשפט העליון לאב לשקול פתיחת הליך של בזיון בית המשפט נגד האם, והציע לבית המשפט המחוזי לשקול עונש מאסר לאם, כדרך לאכיפת החלטת הסדרי הראייה.

ברוח דברים אלו קבע בית המשפט לענייני משפחה (תמ"ש 89790/00) כי אם המונעת מן האב את ביקור ילדיו, תשלם \$300 על כל הפרה של ההחלטה בדבר הסדרי הראייה.

ברע"א 3009/02 נדרש בית המשפט לערעורה של גרושה, אם לשני ילדים, אשר על פי החלטת בית הדין הרבני היו אמורים לעבור למשמורת אביהם. ביצוע החלטת בין הדין עוכב כדי לאפשר הגשת ערעור. אולם בינתיים פנתה פקידת הסעד לחוק הנוער לבית המשפט לנוער בבקשה להוציא את שני הילדים למרכז אבחון, בשל חשש כי עקב מאבק ההורים, יסבלו

שפתו, תואמים או משקפים את אלו של ההורה, יש לחשוש כי מדובר במקרה של תסמונת ניכור הורי.

כאשר יש חוסר איזון משמעותי בכוחות של שני ההורים, ואחד מהם פועל בצורה כוחנית בולטת, קל יותר לילד להיות בצד אותו הורה, על מנת שלא להגיע לידי עימות אתו. בכך מאמץ הילד את עמדת ההורה הכוחני באופן בלתי מבוקר.

ייתכן ויש גם גורמים משפחתיים וגורמי אישיות המכשירים את השטח לתסמונת ניכור הורי³¹.

הנזק הנגרם לילדים

הנזק הנגרם לילדים עקב תסמונת ניכור הורי מתבטא במספר מישורים: במישור הקשר עם ההורה נגדו הוא מוסת, בקשר עם ההורה המסית, ובהתפתחות הרגשית והקוגניטיבית של הילד עצמו.

הנזקים הנגרמים לילדים עצמם הם:

1. הילד לומד דרכי חשיבה לא בריאות ולפעמים מעוותות, כגון "חשיבה שחור לבן" או כוללנית מאוד. במקרים קיצוניים יותר, גם בוחן המציאות של הילד נפגע. אמנם דרכי חשיבה אלה מוגבלות למתייחס לקשר עם אותו הורה, אך יש סיכון כי הן תתפשטנה לתחומים אחרים.
2. בהתנהגותו מגלה הילד חוסר אמפטיה לזולת - חוסר יכולת לראות ולהבין את העובר על הזולת. צורת ההתייחסות זאת גובלת לעתים באכזריות. קהות רגשות זאת מפריעה להתפתחות הרגשית של הילד.
3. הילד מפתח הערכה מופרזת של היכולות והכוח שלו, ולעתים מפגין התנהגות כוחנית. הוא מקבל חיזוקים מההורה המסית ולפעמים גם מגורמים אחרים. צורת ההתייחסות למבוגרים אחרים יכולה גם להיות מחוצפת, שוב תוך ברכה סמויה של ההורים.
4. נוצר טשטוש גבולות בין הילד לבין ההורה האהוב מחד, ובינו לבין ההורה השנוא מאידך. עם ההורה המסית נוצרת מערכת יחסים קרובה מדי ואילו עם ההורה השני מערכת יחסים מנותקת מדי.

גם בע"א 1167/99 ובע"א 1168/99 עמד בית המשפט המחוזי בתל אביב על הנזק שנגרם לילדים על ידי ניכור הורי.

תסמונת הניכור ההורי מוזכרת גם בהקשר של מקרי הגירה בתמ"ש 89790/00 (תל אביב) ובתמ"ש 47/96 (אשדוד).

הדינמיקה של תסמונת ניכור הורי

בממצבים אחרים שאנו רואים בקליניקה, כל מקרה של תסמונת ניכור הורי שונה, אך לכולם צדדים שווים. הבנת הדינמיקה של התסמונת יכולה לעזור להבנת הנזק שעלול להיגרם לילדים.

תסמונת הניכור ההורי יכולה להיווצר בנסיבות שונות:

תסמונת הניכור ההורי אינה מופיעה כאשר ההורים מצליחים להיפרד או להתגרש בדרך שקטה וללא מאבק משפטי. לא בכל מקרה כזה נשמר קשר טוב בין הילדים לשני ההורים, אולם גם לא מתפתחת עוינות קשה ודחייה מוחלטת. מכאן שתנאי מוקדם להתפתחות התסמונת הוא מאבק בין ההורים. מאבקים אלו מתרחשים, בדרך כלל, על רקע העניין שיש לאחד ההורים בסיום מערכת היחסים, ואילו ההורה השני אינו רוצה בכך. ייתכנו מקרים בהם הורה אחד חש נפגע קשות על ידי השני, כגון במקרה בו התברר לאישה שבעלה בגד בה, או כי הוא הומוסקסואל. כמו כן, יכולה תסמונת ניכור הורי להתפתח כאשר הורה אחד מבקש לנתק כל קשר עם ההורה השני, מעבר להפרדת המגורים והגירושין. דינמיקה זו רואים גם במקרי חטיפה מסוימים.

בספרות המקצועית נכתב רבות על הקלות היחסית בה ניתן לשכנע ואף להשתיל רעיונות בראשי ילדים, ובמיוחד בצעירים³⁰. אי לכך, כאשר מדברים עם ילדים הנתונים במצבים שיש בהם חשש להתפתחות תסמונת ניכור הורי, צריך לשקול את האפשרות כי הילדים הונחו על ידי הורה.

תסמונת ניכור הורי מתפתחת לעתים קרובות כאשר הדברים שהילד שומע מההורה האחד, או שהוא רואה בסביבתו, עולים בקנה אחד עם הדברים אותם הוא חש. מטבע הדברים, ילד להורים גרושים מרגיש פגוע, נטוש וכועס. במיוחד כאשר הורה אחד מתנגד לגירושין, קל לילד להזדהות עם אותו הורה הרואה את עצמו נפגע. במקרה כזה, ייתכן והניכור של הילד מהורה אחד קשור לכעס האמיתי של הילד על ההורה שרוצה בפירוק המשפחה או שנהג בצורה אשר לא הייתה טובה לו עצמו (לילד). אולם כאשר ביטויי הכעס של הילד וביטויי

³¹ Bergman, Z.B. & Wietztum, E. (1995) Parental kidnapping and parental alienation syndrome. *Sichot* (Hebrew) 9(2) 115-130. חבושה, ר., סרבנות קשר להורה הלא-משמורן. עבודת מ.א., אוניברסיטת בר אילן (2000).

³⁰ ר' לדוגמה ד. גוטליב, עדותם של ילדים: האם הילד משיח לפי תומו? רפואה ומשפט, גליון 25 (2001).

5. תסמונת ניכור הורי מונעת מילד אפשרות ליהנות משני ההורים. הצורך בשני הורים אינו פוחת לאחר הגירושין, וייתכן כי הצורך אף מתגבר.
6. עבור ילדים רבים, גירושי ההורים מהווים אחד הדברים המשמעותיים ביותר בחייהם. האירוע הוא טראומתי גם עבור ילדים, לפחות בטווח הקרוב, אם כי ברוב המקרים, הכוחות הטבעיים של ילדים יחד עם תמיכת הסביבה, מאפשרים להם להתגבר על הקשיים ולחזור לתפקוד נורמטיבי. תסמונת ניכור הורי אינה מאפשרת לילד לעבור את התהליך הנורמטיבי של התגברות, ולמעשה מנציחה את ההיתקעות בתהליך.
7. תסמונת הניכור ההורי גורמת להנצחת והחרפת הטראומה הקשורה בגירושין. היא אינה מאפשרת לילדים לעשות סדר בחיים החדשים, ולקבל את הטוב הטמון בכל אחד מההורים. התסמונת גורמת לחיבור הילד להורה המסית בצורה שאינה בריאה, ואינה מאפשרת לילד חשיבה עצמאית בנושא.
8. ההורה המסית יוצר "גולם" אשר ביום מהימים ייתכן ויקום על יוצרו. הקשר בין ההורה לבין הילד נבנה במידה רבה סביב הדחייה של ההורה השני. הילד חייב להיזהר שלא להגיד או לעשות דברים אשר יוכלו להתפרש כתמיכה בהורה השני או כאהדה לו. מצב זה יכול להוליד דינאמיקה של הסתרות ואפילו שקרים על הקשר בין הילד להורה השני, אף אל מעבר למצבים הקשורים לגירושין. ביום מהימים, יהיה הילד מסוגל לבחון את הדברים בצורה אובייקטיבית יותר, וייתכן כי אז תהיה התנכרות דווקא מן ההורה המסית.
9. האובדן אותו חווים ילדים כתוצאה מגירושין הנו רב פנים. מעבר לאובדן המסגרת המשפחתית, מאבד הילד גם את הקשר עם אחד ההורים על כל המשתמע מכך. הרתיעה והשנאה מתפשטים גם לקרובי המשפחה של אותו הורה, וגם הם נפסלים. יוצא כי הילד המוסת מאבד גם את הקשר שלו עם סבים, דודים, בני דודים ואנשים אחרים שהיו להם קשרים עם ההורה נגדו הוסת הילד.
10. במקרים בהם ילד אחד מתוך המשפחה סובל מתסמונת ניכור הורי, עלול להיווצר מצב בו מתפתח פער בין
11. העוינות והעימות הקשורים בתסמונת ניכור הורי גולשים בקלות ממישור היחסים בין הורה לילד, ומזהמים זירות אחרות. כך למשל, ילדים מוסתים מגיבים בחשדנות ואף בעוינות, לא רק כלפי אחד ההורים אלא גם לאנשים אחרים, אשר לדעתם תומכים בעמדה של אותו הורה. פסיכולוגים, פקידי סעד ושופטים נתפסים כמוזהים עם אחד ההורים ובשל כך נפסלים באופן אוטומטי על ידי הילדים. נוצר דפוס חשיבה של "או שאתה אתנו או שאתה נגדנו".
12. המאבק אינו נרגע, לילדים אלה אין מנוח. ברוב המקרים הם מעורבים מדי במאבק בין ההורים. הם חשופים למידע, כגון פרוטוקולים של בתי המשפט או שיחות עם עורכי דין, הפוגעים בהם, והעיסוק בנושאים אלה פוגע ביכולתם לעסוק בעניינים המתאימים לגילם.
13. ילדים רבים הסובלים מתסמונת ניכור הורי והמתנכרים להורה אחד תוך עידוד מצד ההורה השני, מוצגים כביכול כעצמאיים, ומפעילים שיקול דעת ורצון חופשי. אכן טענה שאין זה אלא רצון הילד ויש לכבדו, רווחת מאוד, ונוגעת גם בנושא זכויות הילד. עם זאת, במקרים רבים מוכח שלא רק שאין הילד מפעיל את שיקול דעתו, או מביע את רצונו, אלא שהוא שבוי פסיכולוגי של הורה אחד, ונאלץ לדקלם את אשר נאמר לו ללא כל קשר או התחשבות ברצונו. הורים מנכרים מתקשים לעשות את ההפרדה החשובה בין הרצונות והצרכים שלהם לאלו של הילדים. הם מתקשים לראות את ילדיהם כבעלי אמונות ודעות משלהם, מאלו שלהם, לפחות בתחום המצומצם של קשר עם הורה השני.
14. ייתכן ואובדן ההורה כחלק מתסמונת הניכור ההורי קשה יותר ממות. כאשר הורה מת, אפשר להתאבל עליו, ניתן לזכור לא רק את הדברים הרעים כי אם גם את הדברים הטובים. על אף שההורה אינו נמצא פיזית בחיי הילד, דמותו וזכרו נשארים חרותים בצורה חיובית בזיכרון ובתודעת הילד. כאשר הורה אחד נפטר, הילד נעזר בהורה השני המאפשר לו לדבר על האובדן,

לעודד את הילדים לראות אותו הורה בצורה חיובית. חוסר יכולת להפריד בין הזוגיות להורות, וחוסר יכולת לראות דברים חיוביים בהורות של ההורה השני צריכים לעורר דאגה כי מצב של ניכור הורי עלול להתפתח.

תכנים אובססיביים - מאבקי משמורת משתלטים לעיתים על כל חיי אנשים. עם זאת, כאשר הורה נשאב באופן בולט לתוך תהליך, כאשר אין הוא מצליח לשמר לעצמו תחומים בחיים הנקיים ממאבק, וכאשר הם מערבים את הילדים יתר על המידה, מתעורר סיכון לניכור הורי.

תהליך גירושין בלתי פתיר - כאשר תהליך הגירושין הופך למבצע רווי מתח, קיימת סכנה שהילדים יגררו לתוך התהליך, ייחשפו למסרים מבלבלים, ולבסוף ימצאו את עצמם במצב בו על מנת לזכות בקבלה של הורה אחד, הם נאלצים להתרחק מן ההורה השני.

האשמה - הורה אשר נוטה לראות את כל האשמה אצל משנהו, ללא יכולת לראות את תרומתו לכשל היחסים. אין ספק כי תמיד יש נטייה להאשים את הזולת בכישלון, אולם הורה החושף ילד להאשמות בצורה מופרזת, עלול לטעת בילד צורת חשיבה דיכוטומית ובלתי מציאותית. ילד העושה אידיאליזציה של הורה אחד ודמוניזציה של השני, נמצא בסכנת פיתוח תסמונת ניכור הורי.

אמירות ומחשבות לא מתאימות לגיל - כאשר ילדים מדברים על דברים שאינם שייכים לעולמם הרגיל, כשל עורכי דין ודיוני בית משפט, וכאשר הם משתמשים במינוחים שאינם מתאימים לגילם, יש חשש כי הורה אחד, או שני ההורים, חושפים את הילד לחומר שאינו מתאים לילד. כאשר ילד מדקלם את דברי אחד ההורים, במיוחד כאשר הדברים אינם מתאימים לגיל הילד, או כאשר אין הוא מבין את שהוא אומר, יש חשש כי אחד ההורים פועל להסיתו נגד השני.

סיכום

תסמונת ניכור הורי היא עיוות של מערכת יחסים נורמאלית בין הורים לילדים. עוצמת הרתיעה והכעסים, וביטויי השנאה, עולים עשרות מונים על שאנו רואים במקרי התעללות פיזית ומינית. בתיקי נוער ואימוץ בהם היו פגיעות קשות וברורות בילדים, אין נתקלים באותה רמה של טינה ודחייה של ילדים את הוריהם.

ואפשרות זאת עוזרת לילד לעבד את האובדן, ולהמשיך את חייו. כל זה אינו קורה במקרה של תסמונת ניכור הורי, במהלכה הילד מאבד הורה ללא יכולת להתאבל עליו וללא אפשרות לעצב לעצמו זיכרון שקול ומציאותי של ההורה. הילד גם נאלץ לוותר על כל זיכרון טוב שיש לו, ואף להביע שביעות רצון מכך שההורה כבר אינו חלק מחייו.

15. ייתכן וההורה ממנו מתנכר הילד יסרב לשלם את דמי המזונות, מהלך אשר בהחלט עלול להשפיע באופן שלילי על המצב הכלכלי של הילד.

16. ילד הנמצא במצב בו הוא נאלץ לבחור בין שני ההורים, והוא מודע לעובדה כי בחירה זו תגרום צער לאחד ההורים, עלול לחוות תחושות קשות של אשמה. במקרי גירושין "רגילים" ילדים רבים חשים מידה מסוימת של אשמה, אם בשל מחשבה שהם גרמו או לא מנעו את הגירושין, ואם בשל הרגשה כי הם צריכים לטפל בהורים ולגרום להם להיות שמחים או לפחות לא עצובים. תחושת אלו עלולות להופיע ביתר שאת במקרים של תסמונת ניכור הורי.

17. ההורה המסית איננו מסוגל לעזור לילד להגיע לראיה שקולה ואינטגרטיבית של המשפחה לאחר גירושין. אותו הורה איננו יכול לעזור לילד לגייס את הכוחות שיאפשרו לו להתגבר על הטראומה של הגירושין. תסמונת הניכור ההורי רק מנציחה את הטראומה מבלי שמתאפשרת התקדמות הילד בחיים.

זיהוי מוקדם של תסמונת ניכור הורי

תסמונת הניכור ההורי הינה תופעה קשה לטיפול הן במישור הקליני והן במישור המשפטי. משפחות בהן קיימת התופעה ידועות כמשפחות שפתרון בעיותיהן הוא הקשה ביותר, ותיקים אלו גוזלים זמן רב ויקר של כל המערכות. אי לכך, יש ליחס חשיבות רבה לזיהוי מוקדם של התופעה כדי שהן המערכת המשפטית והן המערכת הפסיכולוגית תוכלנה להקדים רפואה למכה. בחלק מן המקרים ניתן לזהות מבעוד מועד סימנים אשר ייתכן ויובילו לתסמונת ניכור הורי:

השמצה - אמנם רוב תהליכי הגירושין מלווים בטענות הדדיות קשות וכעסים, חוסר יכולתו של הורה אחד לראות את משנהו בצורה שקולה ועניינית עלול להשפיע על יכולתו

להמשיך במחקר כדי לזהות את דרכי הטיפול היעילות ביותר, ולפעול להידוק הקשר בין הקהילה הטיפולית לקהילה המשפטית, על מנת להגיע לתיאום ולשיתוף פעולה טוב יותר. יש להצטער כי הוויכוח הציבורי המתעורר רק מסיט את תשומת הלב מההשפעות הקשות של תסמונת ניכור הורי על ילדים, ומן הצורך לעצב דרכי טיפול יעילות יותר. עם זאת יש לראות את "המהומה" שנושא זה מעורר בציבור, כהשתקפות הרגשות הסוערים והדינאמיקה המורכבת, המאפיינים משפחות רבות הנמצאות בהליכי גירושין. אם תופעות תסמונת הניכור הורי אינן מטופלות בשלבים הראשונים, ייתכן ויידרשו שנים רבות לאיחוי הקרעים שיווצרו, ולעתים תוצאות של ניכור הורי, הן על הילדים והן על ההורה הדחוי, עלולות להיות בלתי הפיכות. בשל מורכבות התופעה, ניתן להגיע לאבחנה מדויקת רק באמצעות אבחון כולל ומקיף לכל בני המשפחה.

ולסיום אין דברים המטיבים לבטא את חשיבות הפיוס בין אבות ובנים, כדברי הנביא מלאכי (פרק ג' פסוק כ"ד):

**"והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא
והכיתי את הארץ חרם."**

מן הראוי שדברים אלה יהיו נר לרגלי ההורים והילדים.

התופעה של תסמונת ניכור הורי צורמת במיוחד לנוכח העובדה, כי ברוב המקרים עד לשעה לפני הפירוד, שני ההורים היו בחזקת הורים סבירים, ולילד היה קשר טוב עם כל אחד מהם. תהליך הפירוד גרם לניכור הילד מאחד מההורים. העובדה שבמקרים רבים דווקא ההורה המסית הוא זה שאינו רוצה בגירושין, מעידה כי אותו הורה לא ראה דופי של ממש בהורה השני.

הילדים הסובלים מתסמונת ניכור הורי משכתבים לעצמם את ההיסטוריה. הם משמיטים כל זיכרון טוב, ומייחסים כוונות רעות גם לדברים הטובים. ראייה שלילית זו של הילדים איננה מתעדנת גם לנוכח הוכחות כצילומים וסרטי וידיאו, המעידים על זמנים טובים יותר. כאשר מציגים בפניהם את העובדות, הם נאלצים להסביר למה הדברים אינם באמת כפי שהם נראים.

עם זאת, חשוב לציין כי לא כל מקרה של הסתה או שטיפת מוח גורם בהכרח לניכור הורי. אמנם לעתים ההסתה של הורה אחד עולה בקנה אחד עם דברים אותם חווה או חושב הילד עצמו, גם אם דברים אלה אינם מוצדקים או אינם מדויקים. עם זאת, כאשר מערכת היחסים בין הילד לבין ההורה נגדו מסיתים הינה טובה ובריאה, וכאשר הילד חזק בנפשו, ייתכן כי גם אם ההסתה תכניס את הילד למצוקה מסוימת, היא לא תגרום לניכור.

ראוי להדגיש כי לא בכל מקרה בו ילד מסרב לקיים קשר עם הורה, קיימים כל מרכיבי תסמונת הניכור הורי. יש מקרים בהם אופן ההתנהלות של ההורה הוא הגורם העיקרי לסירובם של ילדים לקיים קשר עם הורה, ולא הסתה של ההורה השני. אין זה אומר כי במקרים אלה יש להשלים עם ניתוק בין הורים לילדים, אלא שיש לכוון את המאמצים הטיפוליים לכיוון הנכון.

כל העוסק במשפחות בשלבי גירושין, מודע לעובדה כי מקרי ניכור הורי הם בין המקרים הקשים ביותר. אין ספק כי יש